

ORCID iD 0000-0002-4718-0657

УДК 37 (09) (477)

Юлія Клименко

РОЛЬ ЕСПЕРАНТО-БЮРО В РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО КОРЕСПОНДЕНТСЬКОГО РУХУ (1924–1937 рр.)

На сучасному етапі розвитку суспільства актуальним стає вивчення комунікативного потенціалу міжнародних мов як соціально-культурного та інтерлінгвістичного феномену. Якщо природна мова – це макрокосмос культури певного народу, в якому він представлений як індивід, то штучно створена людиною мова може стати засобом міжнаціонального і одночасно наднаціонального спілкування, забезпечити діалогічний і демократичний зв'язок представників самих різних світових культур [5, с. 2].

Історія культури знає немало спроб знайти взаємозуміння за допомогою створення єдиної штучної мови. Передісторія міжнародного засобу спілкування займає відрізок часу більш ніж два тисячоліття, бо витоки ідеї загальної мови, як і багатьох інших наукових ідей, сходять до античної старовини.

Першими відчутними результатами у створенні міжнародних мов стали мова «волапук», автором якої став католицький прелат з Баварії, відомий поліглот, автор «всесвітнього алфавіту» Йоганн Мартін Шлейер, та мова «есперанто». Зупинимося на останній.

Есперанто – міжнародна мова, соціально-культурний феномен, універсальний засіб міжкультурного діалогу та людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі. Її творцем є Людвік Лазар Заменгоф – польський лікар-окуліст, лінгвіст і поліглот, автор праць в галузі інтерлінгвістики, активний громадський діяч.

Різні аспекти процесу виникнення та розвитку міжнародних планових мов як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену знайшли відображення у працях Є. Бокарева, Д. Власова, Ю. Дмитрієвської-Нільсон, Б. Колкера, А. Королевича, А. Короля, С. Кузнецова, Д. Лук'янець, Г. Махоріна, А. Мельникова та ін. Проте слід зазначити, що більшість з наукових праць тільки частково стосуються досліджуваної теми та мають фрагментарний характер.

Мета статті – розкрити роль бюро есперкорів, що діяли упродовж 1924–1937 рр., у розвитку міжнародного кореспондентського руху.

Як свідчить аналіз джерел, стрімка популяризація міжнародного листування в середині 1920-х рр. в середовищі активістів Союзу есперантистів радянських країн і іноземних есперантистів-комуністів привела до того, що вже до 1926 р. у світі виник рух есперанто-кореспондентів (есперкорів), до якого входили як кореспонденти-одинаки, так і ряд постійних робськорівських організацій. В більшості своїй такі об'єднання функціонували при комуністичних фракціях національних відділень Позанаціональної всесвітньої асоціації (Sennacieca Asocio Tutmonda – SAT) – міжнародного союзу, що об'єднував революційно налагоджених прихильників проекту Л. Заменгофа. У 1926 р. фракції ПВЕА були в 38 країнах [12, с. 17].

Окрім есперкорівських осередків при ПВЕА, у країнах із розвиненим есперанто-рухом існували і самостійні організації робськор-есперантистів, що мали назву Бюро робочих есперанто-кореспондентів або скорочено «рабеско» («laborista esperanta korespondejo» – «labesko»). З середини 20-х років ХХ століття вони працювали в Мінську, Лейпцігу, Амстердамі, Празі і Харбіні, забезпечуючи друк закордонним матеріалом [12, с. 17]. Надалі подібні служби з'явилися також у Бельгії, Болгарії, Японії та інших країнах [9, с. 220]. У СРСР услід за мінським «рабеско» есперантські кореспондентські центри були створені в Москві, Архангельську, Севастополі і Кременчуці.

Перше радянське бюро есперкорів було засноване білоруським відділенням СЕРК у 1924 р. Зважаючи на поставлені перед ним завдання – допомагати місцевим прихильникам міжнародної мови «встановлювати зв'язок із закордонними товаришами» і перекладати для республіканської преси їх листи і статті з лейпцігської робськорівської газети «Sennaciulo» («Позанаціоналіст») – його первинна назва звучала як Білоруське газетно-інформаційне бюро. Проте після проголошення Центральним комітетом СЕРК основним напрямом роботи радянських есперантистів їх участь у робськорівському русі, ці завдання були дещо скореговані: з 1925 р. білоруське бюро повинне було використовувати есперанто «для зв'язку

між робітниками, піонерськими, професійними та іншими організаціями, а також окремими робітниками-есперантистами БСРР із закордоном і для обслуговування закордонної преси», у зв'язку з чим у лютому газетно-інформаційна служба була реорганізована і перейменована в Бюро міжнародного робочого зв'язку (БМРЗ) [15, с. 96].

Значних успіхів БМРЗ досягло вже в перший рік існування. Саме його есперкорівський матеріал уперше був опублікований в зарубіжному друці – нідерландській комуністичній газеті «De Tribune» («Трибуна») [8, с. 179]. Результатом же його роботи з травня 1925 р. по травень 1926 р. стали 2150 отриманих і 1870 відправлених кореспонденцій. Причому, відповідаючи на питання, що прийшли з-за кордону, про життя і працю в СРСР, 282 білоруські есперантисти (з них 198 – робітників), як правило, не обмежувалися простими відповідями, а посилали детальні статті з актуальної теми. Організоване таким чином міжнародне листування між робітниками нерідко велося за галузевим принципом [15, с. 97].

Завдяки такій скрупульозній роботі, в 1926 р. Бюро міжнародного робочого зв'язку вже мало 247 робітників у 183 населених пунктах Європи, по 12 в Азії і Америці, по 4 в Африці і Австралії і 3 в острівних державах. Щомісячно за 78 адресами вирушали 2-5 статей, які перекладалися іноземними есперантистами і розсилалися «в усі редакції комуністичної і робітничої преси своєї країни». За підсумками того ж річного періоду у виданнях Англії, Австралії, Австрії, Нідерландів, Німеччини, США, Франції, Фінляндії і інших країн було опубліковано 79 листів білоруських есперкорів і ще 12 у стінгазетах [15, с. 96–97]. У наступні роки в закордонній пресі щорічно використовувалися вже сотні їхніх кореспонденцій. Всього ж в період з 1925 р. по 1933 р. в ній були поміщені не менше 3343 статей, написаних на основі есперантських листів з БСРР, з них 1781 в періодичних виданнях і 1562 у фабрично-заводських (стінних) газетах [8, с. 179].

У свою чергу, працівники БМСЗ з успіхом поширювали кореспонденції з-за кордону по редакціях періодичних видань Білорусії, а також Росії і України.

З травня 1925 р. до кінця 1926 р. в білоруській пресі і стінгазетах були надруковані відповідно до 541 і 168 статей, у яких використовувався есперкорівський матеріал, у тому числі 91 фотографія [15, с. 98]. У наступні роки кількість республіканських публікацій, що з'явилися завдяки міжнародній діяльності бюро,

значно зросла. Їх загальна кількість з 1925 р. по 1933 р. зросла до 6759 [5, с. 211].

Неухильне зростання числа статей в 1930-х рр. було забезпечене підтримкою есперантистів з боку органу Культпропу ЦК КП(б) Б – газети «Рабселькор» (1931-1933 рр.), що поміщала переклади білоруською мовою есперантських листів, які надалі використовувалися іншими виданнями. Крім того, есперкорівське бюро забезпечувало редакції районних газет спеціальним бюлетенем, що включав підбірку закордонного матеріалу [8, с. 178–179]. У 1934 р. воно почало випускати ще один прес-бюлетень на есперанто – «Soveta Blankrusio» («Радянська Білорусія»), розрахований на редакції іноземної преси, з якого вони могли черпати відомості про життя в БСРР [13].

Листи робітників-есперантистів поміщалися на сторінках низки газет і журналів республіки. Особливий інтерес викликає «Беларуская вёска» («Білоруське село») як перша селянська газета Білорусії, що налагодила зв'язок із закордонними сількорами, які були есперантистами. Співпраця, що почалася в 1925 р., була тривалою і регулярною. Вже до вересня 1927 р. кількість країн, в яких проживали її кореспонденти, збільшилася до 27, а до лютого 1929 р. – до 36. Із 62 власних кореспондентів у кінці 1920-х рр. 34 були селянами, 13 – сільгосппрацівниками, 4 – учителями сільських шкіл, інші – робітниками і журналістами [16, с. 88].

Приведені дані говорять про великий успіх «Беларуской вёски», що мала таке значне число кореспондентів-селян. Адже якщо у СРСР сількорівський рух був масовим, то за кордоном сількори, особливо сількори-міжнародники, зустрічалися досить рідко. Тому найчастіше про життя в селі за кордоном писали робітники, які жили в передмістях, сільські учителі і наймити. Завдяки селянам-есперкорам, «Беларуская вёска» («Білоруське село») була в авангарді радянських селянських газет. Не зважаючи на те, що листів із-за кордону в її редакцію приходило небагато, надрукувати їх усіх у газеті не вдавалося: в середньому щомісячно в ній публікували 5 повідомлень з-за кордону. Але і цього виявилось достатнім, щоб «Беларуская вёска» здобула популярність в есперантському середовищі не лише в СРСР, але і за кордоном: в іноземній пресі про неї з'явилось немало повідомлень [3, с. 356–357]. Прихильники проекту Л. Заменгофа високо оцінювали той, факт, що біля опублікованих у ній есперкорівських кореспонденцій частенько вказувалося, з якої мови здійснено переклад. За винятком мінської «Зв'язды» («Зірка») [18, с. 14], інші газети БСРР, «Бюро міжнародного робочого

зв'язку» робили вказівку на есперанто [8, с. 178]. Як видно, БМРЗ, маючи зв'язки з білоруськими газетами, було цілком незалежною від радянського друку організацією. Важливо зазначити, що таке становище суперечило рішенням II Всесоюзної наради робкорів, сількорів, військорів і юнкорів, згідно з яким існування самостійних робкорівських бюро було визнане недоцільним [17, с. 4]. У зв'язку з цим у керівному органі кореспондентів-громадівців навіть було висловлено пропозицію «скасувати всякі корбюро, залишивши їх тільки при редакціях» [4, с. 21]. Незважаючи на це, білоруська служба есперкорів продовжувала активно розвиватися, пропрацювавши до другої половини 30-х років ХХ століття, коли вона була ліквідована разом з усім радянським есперанто-рухом.

Схоже на білоруське автономне бюро есперанто-кореспондентів у середині 20-х років ХХ століття діяло і в Україні – в місті Кременчук. Проте воно залишалось незалежним не через позицію кременчуцького відділення СЕРК, а через небажання редакцій місцевих газет узяти його під своє керівництво. Проте, незважаючи на відсутність підтримки з боку друку, за декілька років існування ця українська служба встигла виконати значний об'єм роботи. Уже в 1926 р. вона налагодила зв'язок із робсількорами Австрії, Англії, Німеччини, Голландії та інших країн, матеріали яких вона розсилала в кременчуцькі масові газети, всеукраїнську газету «Пролетар» (Харків) і ще декілька видань УСРР і РРФСР [7, с. 5].

Особливу активність кременчуцьке бюро виявило під час загального страйку в Англії в травні 1926 р., про що розповів один із його есперкорів: «У день отримання вісті про страйк ми відразу ж розіслали відозви робітникам-есперантистам 18 міст Англії з вітанням і вказівкою на підтримку з боку робітників СРСР. Лист з'явився в Шеффільдській робітничій газеті «Воруэр» («Вперед») – бюлетень шеффільдських профспілок і робітничої ради «Sheffield Forward» («Шефільд уперед»). Трамвайник Фільдинг із Кардиффа повідомляє, що він лист переклав і на видному місці в приміщенні профспілки трамвайників почепив, щоб показати своїм товаришам, що СРСР зовсім уже не такий далекий від робітників Англії. Нам відповіли дощем листів, страйкових бюлетенів тощо». Написана на основі отриманих з-за кордону листів стаття «Английские рабочие о своей забастовке» була надрукована в газеті «Наш путь» [5, с. 215].

При тому, що іноземний відділ цього друкованого органу, як і іншої місцевої газети – «Робітник Кременчуччини», наповнювався майже виключно завдяки міжнародному зв'язку

есперкорівського бюро, їх редакції відмовлялися брати есперантистів під опіку. У зв'язку з цим у 1929 р. один із лідерів українського есперанто-руху І. Ізгур звернувся за підтримкою у Відділ агітації, пропаганди і друку Кременчуцького окружного комітету партії, вказавши йому на «значні досягнення Кременчуцького Союзу есперантистів у справі популяризації ідей практичного застосування міжнародної мови для класових цілей і міжнародного пролетарського зв'язку» [14, с. 280]. Розглянувши питання про есперанто, відділ погодився з аргументом про його користь для робкорства, у зв'язку з чим партійний комітет визнав «...необхідним забезпечити Кременчуцьку організацію есперантистів партійним керівництвом і підтримати матеріально і морально діяльність цієї організації» [14, с. 281].

Обіцянка була виконана. З того часу есперкори Кременчука почали отримувати допомогу місцевого комітету комсомолу, увійшовши під його керівництво. Це спричинило значні зміни в структурі їх об'єднання: бюро робітників есперантистів-кореспондентів як таке перестало існувати, а його активісти стали працювати при комсомольській організації. Проте така реорганізація не вплинула негативно на діяльність есперантистів: до 1931 р. вони змогли налагодити зв'язок із 40 державами всіх континентів, публікуючи отримувані листи від іноземців українській пресі. Зазначимо, що, відправляючи за кордон близько 800 есперантських листів у рік і отримуючи звітти приблизно стільки ж, на початку 30-х років ХХ століття кременчуцький комсомол за масштабами свого міжнародного зв'язку перевершував «усі 70 000 комсомольських осередків, усього трьохмільйонного комсомолу СРСР», який, за свідченням «Комсомольської правди», відправляв усього близько 600 міжнародних кореспонденцій у рік, а отримував ще менше [10, с. 42–44].

На відміну від білоруської й української служб есперкорів, подібні бюро в СРСР функціонували при редакціях періодичних видань.

Успіх руху есперкорів визначав не лише досягненнями їх кореспондентських бюро, але й результатами міжнародної діяльності есперантистів-робсількорів із інших населених пунктів країни. Згідно з рапортом ЦК СЕРК XVII з'їзду ВКП (б), до 1934 р. близько 80 масових газет СРСР досить регулярно організовували міжнародні відділи на основі матеріалів есперантського листування. До таких газет зокрема, належали «Кочегарка» (Луганськ), «Пролетар Кременчуччини» (Кременчук), «На

зміну» (Харків), «Червоний Гірник» (Кривий Ріг), «Большевицкая правда» (Вінниця) та ін. [1, с. 7].

Отже, з 1925 р. до середини 30-х років ХХ століття есперанто-рух розгорнув досить масштабну міжнародну діяльність, що базувалася на інтернаціональному листуванні і в якій брали участь багато прихильників проекту Л. Заменгофа – від лідерів СЕРК до юних есперантистів, унаслідок чого в СРСР сформувалася розгалужена мережа громадських кореспондентів-діячів, що використовували міжнародну мову. Працюючи в загальному руслі з усім робітничим рухом країни, що мало безліч послідовників в іноземній комуністичній і робітничій пресі [2, с. 123], радянські есперантисти знаходили однодумців по всьому світу, що значно вплинуло на глобальне есперантське співтовариство. Важливою складовою останнього стали кореспондентські організації, переважно бюро зв'язку, що разом були єдиним міжнародним інститутом.

П'ять таких бюро, які функціонували в СРСР, мали десятки постійних власних кореспондентів з багатьох країн світу, щорічно обмінювалися з ними сотнями і навіть тисячами листів та різною друкованою продукцією (книгами, брошурами, періодикою, листівками). Значна частина есперантських листів використовувалася в партійно-радянському і в закордонному комуністичному і робітничо-селянському друці, а також у клубних і фабрично-заводських стінгазетах. Те, що потрапляло в газети, зачитувалося на мітингах і зборах [5, с. 229].

Отже, для багатьох тогочасних періодичних видань есперантські бюро були основним джерелом міжнародної інформації про життя і працю іноземних робітників і селян, про їх ставлення до радянських республік і суспільного укладу своїх країн, про настрої, що панували в їх середовищі. Все це свідчить про значний внесок есперантистських кореспондентських організацій (не лише бюро, але й невеликих об'єднань) у розвиток міжнародного робітничого руху.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Більш детального вивчення потребує історія створення та розвитку тих міжнародних мов, які залишили помітний слід в історії вітчизняної та зарубіжної інтерлінгвістики, насамперед – мови «есперанто», яка, на думку багатьох дослідників, теоретиків та практиків, була і залишається універсальним засобом міжкультурного діалогу та людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. XVII Съезду Всесоюзной коммунистической партии (большевиков) Рапорт Союза эсперантистов Советских Республик. – М., 1934. – 36 с.
2. Алферов В. Н. Возникновение и развитие рабселькоровского движения в СССР / В. Н. Алферов. – М. : Мысль, 1970. – 304 с.
3. Белый Д. «Наш собственный селькор». Первая крестьянская газета в БССР, имеющая своих селькоров за границей / Д. Белый // Известия ЦК СЭСР. – 1927. – № 9–12. – С. 356–357.
4. Вараксин А. Наша основная задача / А. Вараксин // Рабочий корреспондент. – 1924. – № 12. – С. 20–23.
5. Власов Д. В. Эсперанто: полвека цензуры : развитие эсперанто-движения и его журналистики в условиях цензуры в Российской империи и СССР (1887–1938 гг.) : монография / Д. В. Власов. – Москва : Импэто, 2011. – 181 с.
6. Дмитриевская-Нильссон Е. А. Международное эсперанто-движение как субъект межкультурной коммуникации: автореф. дисс. ... канд. культурол. наук : спец. 24.00.04 / Е. А. Дмитриевская-Нильссон. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с.
7. Днепрано. «Эсперкорство» в Кременчуге / Днепрано // Международный язык. – 1926. – № 20–22. – С. 4–5.
8. Кирюшин П. Десять лет на службе международной рабочей связи / П. Кирюшин // Международный язык. – 1934. – № 7. – С. 177–179.
9. Ланин Н. РЕК в Японии / Н. Ланин // Международный язык. – 1932. – № 7–8. – С. 217–218.
10. Нетер-Одесский. Кременчугский «Наркоминдел» / Нетер-Одесский // Международный язык. – 1931. – № 1. – С. 42–44.
11. Никольский Р. Что же нам пишут заграничные селькоры / Р. Никольский // Рабоче-крестьянский корреспондент. – 1926. – № 24. – С. 11–14.
12. Никольский Р. Эсперанто и международное рабкорство / Р. Никольский // Международный язык. – 1926. – № 20–22. – С. 17–18.
13. Паўлюкавец А. А. Мова эсперанта: практычны дапаможнік / А. А. Паўлюкавец. – Мінск, 1992. URL: <http://mowaznaustwa.ru/2009/03/12/a-a-paulyukavec-mova-esperanta/>
14. Резолюция по докладу тов. Изгура об эсперантском движении на АППО совещании при КремОПК от 23 июля 1929 г.,

п. 7 // Международный язык. - 1929. - № 4-5. - С. 280-281.

15. Снежко Д. Блестящий опыт белорусских товарищей / Д. Снежко // Известия ЦК СЭСС. - 1926-1927. - № 3-4. - С. 96-99.
16. Снежко Д. Заграничные корреспонденты крестьянской газеты «Беларусская вёска» / Д. Снежко // Международный язык. - 1929. - № 2. - С. 86-89.
17. Ульянова М. Итоги Второго совещания / М. Ульянова // Рабочий корреспондент. - 1924. - № 12. - С. 3-4.
18. Хлеб ест, а чей - не говорит // Международный язык. - 1926. - № 7 (33). - С. 12-15.

REFERENCES TRANSLATED AND
TRANSLITERATED

1. XVII S'ezdu Vsesoiuznoi kommunysticheskoi partyy (bolshevykov) Raport Soiuzu esperantystov Sovetskykh Respublyk [XVII Congress of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) Report of the Union of Esperantists of the Soviet Republics] (1934). Moscow, Russia, 36 p.
2. Alferov V. N. (1970), Voznykovenye y razvytye rabselkorovskoho dvyzheniya v SSSR [The emergence and development of the Rasscelorov movement in the USSR], Moscow, Russia, 304 p.
3. Bel'yi D. (2013), «Nash sobstvennyi selkor». Pervaia krestianskaia hazeta v BSSR, ymeiushchaia svoikh selkorov za hranytsei, Yzvestyia TsK SЭSR. no 9-12. pp. 356-357.
4. Varaksyn A. (1924), Nasha osnovnaia zadacha. Rabochyi korrespondent. No 12. pp. 20-23.
5. Vlasov D. V. (2011), Эсперанто: polveka tsenzury : razvytye эсперанто-dvyzheniya y eho zhurnalistyky v uslovyiakh tsenzury v Rossyiskoi ymperyy y SSSR (1887-1938 hh.) [Esperanto: half a century of censorship: the development of the Esperanto movement and its journalism in conditions of censorship in the Russian Empire and the USSR (1887-1938)], Moscow, Russia, 181 p.

6. Dmytryevskaia-Nylsson E. A. (2000), Mezhdunarodnoe эсперанто-dvyzhenye kak sub'ekt mezhkulturnoi kommunykatsyy [International Esperanto Movement as a Subject of Intercultural Communication], St.-Peterburg, 20 p.
7. Dneprano (1926), «Эсперкорство» v Kremenchuhe, Mezhdunarodnyi yazyk. no. 20-22, pp. 4-5.
8. Kyriushyn P. (1934), Desiat let na sluzhbe mezhdunarodnoi rabochei sviazy Mezhdunarodnyi yazyk, no 7, pp. 177-179.
9. Lanyn N. (1932), PEK v Yaponyy, Mezhdunarodnyi yazyk, no. 7-8, pp. 217-218.
10. Neter-Odesskyi (1931), Kremenchuhskiy «Narkomyndel», Mezhdunarodnyi yazyk, no 1, pp. 42-44.
11. Nykolskyi R. (1926), Chto zhe nam pyshut zahranychnye selkogy Raboche-krestianskyi correspondent, no 24, pp. 11-14.
12. Nykolskyi R. (1926), Эсперанто y mezhdunarodnoe rabkorstvo, Mezhdunarodnyi yazyk, no 20-22, pp. 17-18.
13. Paŭliukavets A. A. (1992), Mova эсперанта: практычны dapamozhnik [The language of Esperanto: Praktichny Dapamuznyk], Minsk, URL: <http://mowaznaustwa.ru/2009/03/12/a-a-paŭlyukavec-mova-esperanta>.
14. Rezoliutsyia po dokladu tov. Yzghura ob эсперантском dvyzhenyy na APPO soveshchanyu pry KremOPK ot 23 yulia 1929 h. (1929), p. 7, Mezhdunarodnyi yazyk. no. 4-5, pp. 280-281.
15. Snezhko D. (1926-1927), Blestiaschyi opyt belorusskykh tovaryshchei Yzvestyia TsK SЭSS, no. 3-4, pp. 96-99.
16. Snezhko D. (1929), Zahranychnye korrespondenty krestianskoi hazety «Belarusskaia vёska», Mezhdunarodnyi yazyk, no. 2, pp. 86-89.
17. Ulianova M. (1924), Ytohy Vtoroho soveshchanyia, Rabochyi correspondent, no. 12, pp. 3-4.
18. Khleb est, a chei - ne hovoryt (1926), Mezhdunarodnyi yazyk, no. 7 (33), pp. 2-15.